

CHAMBERLAIN ÉS ROTHERMERE

A BRIT POLITIKÁNAK és közéletnek két jól ismert alakja és jelentős személyisége halt meg a közelmúltban, Arthur Neville Chamberlain, volt miniszterelnök és Lord Rothermere. Kortársak voltak, mindketten hetvenkettedik évükben jártak haláluk idején. Neville Chamberlainnek Magyarországgal vagy bármilyen magyar vonatkozású ügygel, tudomásunk szerint, semmi kapcsolata nem volt. Nyilvános jellegű megnyilatkozást Magyarországról vagy a magyar politikáról az 1938. év őszi nemzetközi válság parlamenti vitája közben tett egy vagy két futó és jelentéktelen megjegyzésétől eltekintve, soha nem hallottunk tőle. Más vezető helyet betöltő brit államférfiről sokszor köztudomású volt, hogy baráti köréhez milyen külföldi államférfiakat vagy diplomátákat lehet számítani. Így—hogyan csak egy példát említsünk — Sir Samuel Hoare, volt külügyminiszter, jelenleg madridi nagykövet, csehországi kapcsolatai jól ismertek voltak. Chamberlainnek, mielőtt a miniszterelnöki székbe került volna, külpolitikai érdeklődése úgyszólván semmi nem volt. Nemzetközi politikai és diplomáciai körökben, mégis mint németbarátot tartották számon. A nevéből készített francia szójáték: „Jaime Berlin“, sokáig járt közkezen. A németek iránti rokonszenvének

magyarázata sokak szerint az volt, hogy féltestvére, Austen, egyike volt a legelvakultabb francia-barátoknak és mivel a fiatalabb, magát mindig elnyomottnak érző Neville bátyját különösebben sohasem szerette, főként Austen köztudomású franciabarátsága bírta volna arra, hogy több megértést vagy éppen rokonszenvet érezzen és mutasson Németország és a német politika iránt.

Lord Rothermere az 1914—18-as világháború végén vállalt és rövid ideig viselt miniszterségétől eltekintve, tevékenyen nem vett részt a brit politikában. De nagyszerű politikai érzékkel bíró újságíró és üzletember volt. Lapjai és lapvállalatai révén véleményének könnyen szerzett nagy publicitást. Magyarországgal és a magyar ügygel 1927-ben ismerkedett meg először és hazánknek haláláig hűséges barátja lett.

NEVILLE CHAMBERLAIN atya, Joseph és testvérbátyja, Austen mellett mindvégig sokkal szürkébb és jelentéktelenebb egyéniségnek látszott és valószínűleg az is volt. A sors iróniája, hogy minden nagy brit államférfi legfőbb életcélját, a miniszterelnökséget mégis neki sikerült elérnie.

Neville feltűnően későn jutott be a politikába. Bátyja, Austen mindössze hat évvel volt nála idősebb, de míg Neville csak az 1918-as háborús általános választásokon, ötvenedik életéve küszöbén jutott be a parlamentbe mint szülővárosa, Birmingham Ladywood nevű kerületének képviselője, Austen, ami a Viktoriánus-kor végén valóságos csodaszámba ment, még harminc esztendőse sem volt, amikor az East Worceshire nevű kerület képviselőjeként került be az alsóház tagjai közé és még Gladstone jelenlétében mondotta el szűzbeszédét.

Atyjuk kedvence az első házasságából származó Austen volt. Joseph Chamberlain a század végének ez a legtehetségesebb haladó szellemű konzervatív politikusa, a tory demokrácia néven ismert politikai irányzat megteremtője, 1892-ben, amikor az ülésteremben az apának maga Gladstone sietett szerencsét kívánni a fiú szűzbeszédének sikeréhez, még a jövő ígérete volt. Komoly esélyei lehettek, hogy ha Gladstone távozásakor a liberális párt uralma a brit politika okos váltógazdasága révén a konzervatív pártra száll át, a miniszterelnökséget ő nyeri el. A reményeségekből nem lett semmi. Az edvárdianus években, a század elején a mindig elegáns megjelenésű, az életet élvezni tudó világfi, Joe Chamberlain lassan kiöregedett a politikából és mindenkitől elfelejtve, nyolcvanodik életévéhez közel, nem sokkal az első világháború kitörése előtt halt meg.

Neville Chamberlain ezeket az éveket teljes ismeretlenségben töltötte el szülővárosában, Birminghamban és itt a városi politikában vett élénk részt, sőt a város lord mayorja is volt az első háborús években. Az országos politikába sem bátyja jóvoltából került be, hanem a városi politikában végzett munkájának eredményeként, mint az egyik birminghami kerület képviselője. Azt talán nagybefolyású és az akkori miniszterelnök, Lloyd George kegyeit különösképpen élvező bátyjának, Austennek köszönhette, hogy a koalíciós háborús kormányban kisebb miniszteri rangot és hivatalt kapott, de amikor a háború után Lloyd George koalíciója drámai körülmények között szétrobbant, a két testvér a kormánybukás következtében két részre szakadt konzervatív párt két külön táborához csatlakozott. Austen volt a konzervatívok közt annak a csoportnak a vezére, amely a pártban körömszakadtáig harcolva kitarzott Lloyd George mellett. Majd amikor kenyértörésre került a sor és a Lloyd George-kormány bukása után 1922 októberének utolsó napjaiban Bonar Law alakított kormányt, nem voltak hajlandók támogatni az új miniszterelnököt hanem sértett önérzettel a „pusztaságba vonultak“, helyzetüket ezzel a bibliai ízű kifejezéssel határozva meg, amint az különben

jól megfelelt az angol politikai hagyományoknak. Neville annál hűségesebben kitartott Bonar Law és az akkor már gyógyíthatatlanul beteg miniszterelnök leghűségesebb munkatársa és leendő utódja, Stanley Baldwin mellett.

Ez az elhatározás döntő fontosságú lett Neville Chamberlain életében. Igaz, hogy továbbra is szürkén, a háttérben kellett maradnia. Bonar Law, majd Baldwin egymást követő kormányaiban két elég jelentéktelen miniszteri állást töltött be, előbb postaügyi, majd egészségügyi miniszter lett. Tehetséges és becsvágyó bátyja egyelőre még mindig nem engedte érvényesülni, Baldwinnal, a hatalom birtokosával mind ő, mind duzzogó társainak nagyobb része megbékélt. Ekkor került a másik letört és a kudarc elviselésére képtelen, örök miniszterelnökjelölt, Lord Curzon utódjaként Austen Chamberlain a Foreign Office, a brit külügyminisztérium élére. De hiába volt a csillogó tehetségű és becsvágygal teli idősebb testvér minden erőlködése, az út a miniszterelnöki székhez továbbra is zárva maradt előtte, míg szürke és jelentéktelen öccse, Neville, a párt vezére, Baldwin iránt mutatott hűsége révén, ha hosszú várakozás után is, de el tudta érni a Chamberlain-család két nemzedéken át áhítozva kívánt célját, a miniszterelnökséget.

Első fontos megbízatását Neville Chamberlain akkor kapta, midőn az 1931 őszen kirobbant veszélyes politikai válság lecsendesedése után alakult nemzeti kormányban az akkor még csak a háttérben meghúzódó, de a valóságos hatalmat féltékenyen magának tartó Baldwin kívánságára, mint kincstári kancellár vette át a pénzügyek vezetését. Március végén, ápríus első felében elmondott költségvetési beszédei évről-évre a brit belpolitika legkiemelkedőbb eseményei voltak. Lassanként mindinkább kifejlődő államférfiúi nagysága mind nagyobb és nagyobb megbecsülést szerzett neki. Majd mikor a konzervatív párt által szívesen úgy sem tűrt MacDonaltnak a stresai konferencián elkövetett és menthetetlen külpolitikai bodása miatt sürgősen távoznia kellett és 1935 júniusában Baldwin vette át a miniszterelnökséget, Neville Chamberlain lett a miniszterelnök legfőbb bizalmas embere, ha kellett, helyettese is és, ami mindennél többet jelentett, kiszemelt utóda. A Downing street két egymás mellett fekvő, szerény külsejű palotájában, a 10. és a 11. számú házakban, a miniszterelnök és a kincstári kancellár hivatalos lakóhelyén, ez a két ember, mint teljesen egyforma iskolázottságú politikus és hűséges jóbarát, intézte az Egyesült Királyság és a Birodalom ügyeit a külső és a belső politika olyan veszedelmes válságai között, mint az abesszfn háború, VIII. Edwárd lemondása és a spanyol polgárháború.

Baldwin VI. György megkoronázása után nyomban távozott. Így azután hosszú várakozás után, kitartó hűségének jutalmaképpen, minden küzdelem nélkül jutott örökségül a miniszterelnöki szék 1937 május utolsó napjaiban az akkor hatvannyolc éves Neville Chamberlainre.

Majdnem pontosan három esztendeig viselte Neville Chamberlain a miniszterelnöki tisztséget. Azt a szerepet, amelyet ez alatt a Brit Birodalom és az egész világ további sorsára végzetes három esztendő alatt betöltött mérhetetlen hatalommal, de ugyanolyan nagy felelősséggel járó hivatali helyén, ma még nem lehet világosan látni és merészség volna felette ítéletet mondani. Annyi bizonyos, hogy a megegyezésnek, a sokat emlegetett appeasement'-nek, a német igények kielégítésének a politikája Anglia szempontjából teljes kudarccal végződött. Mivel pedig Angliának és szövetségeseinek, Franciaországnak az első háborús tavaszon elszenvedett rettenetes katonai veszteségei világosan bizonyítják, hogy felelős helyén Chamberlain a „si vis pacem para bellum“ bármilyen ősrégi, de úgy látszik, mégsem elévült szabályához sem tartotta magát, a katonai felkészülésben való vészes lassúságot pedig még akkor sem tudta kiküszöbölni, amikor a múlt év áprilisától kezdve a Németországgal való háborús összeütközés minden jel szerint elkerülhetet-

lennek látszott, sőt a háború már meg is kezdődött: ezeknek a megmagyarázhatatlan mulasztásoknak elmarasztaló ítélete alól felmentést alig kaphat. Nagyon keveset változtat ezen a tényen, hogy saját nemzetének közvéleménye a halála alkalmával történt megemlékezésekben emlékét mulasztásainak vétké alól mentesíteni akarta.

Neville Chamberlainnek az a kezdeményezése, amellyel 1938 őszén sikerült neki, ha csak egy esztendőre is, elhalasztani a már akkor kikerülhetetlennek látszó, újabb európai háborút, mégis a legcsodálatosabb teljesítmények közé tartozott, amelyet államférfi valaha is végzett, nem csupán saját nemzete, hanem Európa valamennyi népének érdekében. A hírközlítés hatásaiban utólérhetetlen új eszközhöz, a rádióhoz majdnem határtalan és korlátozatlan nyilvánossága révén ennek a három felvonásban — Berchtesgaden, Godesberg, München — lejátszódó világtörténelmi drámának minden új jelenését, rádiókészülékeik mellett visszafojtott lélegzettel leste két világrész, Európa és Amerika megszámlálhatatlan százezrei. A minden nappal fokozódó világitgalmak középpontjában, rövid két hétre még a nagy diktátorok népszerűségét is elhomályosítva, kezében kopott, öreg esernyőjével Nagy-Britannia hatvankilenc esztendő miniszterelnökének, szikár, külső megjelenésében a legegyszerűbb polgárnál semmivel sem jelentékenyebb alakja állott. Bátor és becsületos kezdeményezését alig néhány hónappal később keserű kiábrándulás, majd alig egy évre rá, a háború kitérőrekesor teljes kudarca követte. A legmagasabb polcig eljutott pályafutásának a teljes politikai és államférfiúi bukásig eléréséig még gyötrelmesebbé tették utolsó heteit és hónapjait, amikor testi erőit lassan felőrölte régóta kínzó betegsége, a köszvény, jómódú és színtelen, angol középosztályhoz tartozó polgárok jellegzetes kórja.

LORD ROTHERMERE és testvérbátyja, Lord Northcliffe a múlt század végén és a század elején Anglia leggazdagabb és legbefolyásosabb laptuladónosa és üzletembere volt. Lord Rothermere vagy amíg a Lordok Házának tagja nem lett, Harold Sidney Harmsworth, 1910-ben bárói, majd 1914-ben viscount-i címet kapott. A háború vége felé a két fivért Uoyd George, akihez szoros baráti kapcsolatok fűzték mindkettőjüket, meghívta a háborús kormány tagjai közé. Lord Rothermere rövid ideig tartó miniszterségéhez nagyjelentőségű alkotás emléke fűződik: 1918 áprilisában, mint első légügyi miniszter, Ő vetette meg a jelenlegi brit légi haderő, a Royal Air Force alapját.

A háború utáni években, különösen amikor bátyja halála után a Daily Mail is Lord Rothermere tulajdonába ment át, a National Review című havi folyóirattal együtt az ő lapjai képviselték a legerőteljesebben franciabarát és a leghevesebben német-ellenes álláspontot. Az ilyen elnevezésekre mindig hajlamos angol közvélemény a National Review-nek és Lord Rothermere lapjainak ezt a különös elnevezést adta: Hats Off to France Press — Le a kalappal Franciaország előtti-sajtó.

Akkori titkárának és legbizalmasabb munkatársának, Ward Price-nak társaságában 1927 késő tavaszán tett közép-európai utazása, közelebről pedig néhány napig tartó budapesti tartózkodása nagyjelentőségű fordulatot hozott Lord Rothermere élete utolsó szakaszában. Budapesti benyomásairól írt nagyszabású cikkét „Hungary's Place on the Sun“ címmel a Daily Mail 1927 június 21-i száma közölte. A cikk a hamarosan jeligévé lett „Igazságot Magyarországnak!“ — Justice for Hungary! — alaptételből kiindulva ismertette az angol olvasóközönséggel a magyar revíziós gondolat alapvető tételeit és Lord Rothermere sajátos igazsága és pártatlansága tudatában vitatkozni sem hajlandó modorában állította fel tételét, amelynek értelmé-

ben a békeszerződések asztala mellett érthetetlen és okatlan igazságtalansággal sújtott Magyarország igazságos igényeinek kielégítése, beleértve a területi igényeket is, egész Európa adóssága, de egész Európa érdeke is.

A nevezetes cikk magyarországi és külföldi visszhangjáról, közvetlen és közvetett hatásáról felesleges volna ezen a helyen írni. Lord Rothermere alig két-három évvel ennek a cikknek a megjelenése után lapvállalatainak vezetésétől visszavonult, de a magyar ügyet véges-végig szívén viselte. Lapjai, közöttük első sorban a Daily Mail, Magyarország ügye és igazságos igényei iránt az angol nagyközönség érdeklődését továbbra is ébren tartották.

Magyarországra nevezetes cikkének megjelenése után több, mint tizenegy évvel később látogatott el újra, 1938 őszén, az első bécsi döntés utáni hetekben. A magyarság minden rétege meghatózott ragaszkodással vette körül. Ahogyan altkor nálunk fogadták, ahol csak megfordult, több volt, mint ünneplés. Elment a kassai bevonulás felejthetetlen ünnepségére és a tiszteletére rendezett egyik ünnepi lakomán Budapesten arról beszélt, hogy hite szerint a felvidéki területek visszatérése csak első részlete egy ezután következő hosszú sorozatnak és hogy ő bizonyosra veszi, hogy még többször is ellátogathat Magyarországra az 1938. év őszi ünnepnapokhoz hasonló és a magyarságnak még több, még nagyobb, de mindvégig változatlanul megérdemelt örömet szerző alkalmakkor.

Jóslata, mint olyan sok más esetben, ezúttal is hamarosan valóra vált, de még egyszer már nem tudott hozzánk ellátogatni. Egészségi állapota is rosszabbodott és a nemzetközi helyzet sem volt alkalmas újabb látogatásokra. Az 1938. év őszén tett látogatásának emlékére írta meg és adta ki 1939 nyarán „My Campaign for Hungary“ című könyvét és ebben a könyvben állított sajátmaga maradandó emléket a magyar ügyért tett szolgálatai emlékének.

Lord Rothermere emlékeztét a magyarság, a mi rá nézve idegen nemzetünk igazságos érdekében végzett önzetlen szolgálatáért, minden időkben az el nem múló hála érzésével fogja megőrizni.

MATHÉ ELEK